

BELÇİKA'DA İLK VE ORTA ÖĞRETİMDE OKUTULAN İSLÂM DİN DERSİ PROGRAMLARI¹

Doç. Dr. Mehmet Zeki AYDIN²

ANAHTAR KELİMELEER: Belçika, İslâm din dersi, Öğretim programı

ÖZET

Belçika İslâm dinini resmen tanıyan bir Batı Avrupa ülkesidir. Bu nedenle 1974 yılından bu yana ilk ve orta dereceli okullarda diğer din dersleri gibi İslâm din dersi de okutulmaktadır. Şu ana kadar İslâm din dersi için resmî bir program bulunmamaktadır.

Bu yazıda, önce çok kısa olarak Belçika eğitim sistemi ve ilk ve orta dereceli okullarda okutulan din ve ahlâk dersleri hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra da İslâm din dersinin öğretim programlarının nasıl hazırlanması gerektiği açıklanmıştır. Program geliştirme sürecinde eğitim bilimlerinin ortaya koyduğu kurallara uymak gerekmektedir. Bunun için İslâm din dersi programından sorumlu olan Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu tarafından bir komisyon toplanmaktadır.

ABSTRACT

CURRICULUMS OF COURSES OF İSLAMİC RELİGİONİNSRUCTED AT
PRİMARY AND MİDDLE TRAINİNG İN BELİUM

Belgium is a western Europe country recognizing officially islâm. For this reason since the year 1974, the islamic religion courses have been instructed at primary and middle degree schools along with the other religiovs and ethic courses.

İn this article, the information about the education system of Belgium and the courses of religion and ethichas been siven in short initially, after that, hthe ways of praparing the curriculums of courses of islamic religion have been explained.

¹ Bu makale, **CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: VII/1, Sivas 2003, ss.85-100'de yayımlanmıştır.

² www.mehmetzekiaydin.com Email: mehmetzekiaydin@gmail.com

BELÇİKA'DA İLK VE ORTA ÖĞRETİMDE OKUTULAN İSLÂM DİN DERSİ PROGRAMLARI³

Doç. Dr. Mehmet Zeki AYDIN⁴

Bu yazıda, önce çok kısa olarak Belçika eğitim sistemi ve ilk ve orta dereceli okullarda okutulan din ve ahlâk dersleri hakkında bilgi verilecek ve daha sonra da İslâm din dersinin öğretim programlarının nasıl hazırlanması gerektiği açıklanacaktır.

1. PROBLEM

Batı Avrupa'da Avusturya'dan sonra İslâm dinini resmen tanıyan ikinci ülke olan Belçika'da 400 bin civarında Müslüman yaşamaktadır. Müslümanlar, ülke nüfusunun % 4'ünü oluşturmaktadır. İslâmiyet, uzun yıllardır Belçika'da mümin sayısı itibariyle, Katoliklikten sonra ikinci din durumundadır. Ülkede yaşayan Müslümanların sorunlarından biri de çocukların din eğitimi sorunudur. Tüm Batı Avrupa ülkelerindeki gibi bu ülkedeki Müslüman çocuklarına sağlıklı bir kimlik kazandırmakta olumsuzluklar yaşamaktadır. Hristiyanlığın şekillendirdiği bir toplum ve kültür ortamında yetişmekte olan bu çocuklara, içinde yaşadıkları topluma yabancılaşmış çatışmadan Müslüman kimliğini kazandırmada din eğitimi olumlu bir katkı sağlayabilir.

Belçika devletinin, bir dini resmen tanımış olması o dinle ilgili din dersinin ilk ve orta dereceli devlet okullarında okutulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle İslâm din dersi, 1978 yılından itibaren diğer din dersleri gibi ilk ve orta dereceli okullarda okutulan seçmeli dersler arasında yer almaktadır. Yasalar gereği, din dersleri ve cami vb. diğer dinî işleri, ilgili dinin temsilcisi kurumlar yürütmektedir. Bu çerçevede, "Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu" İslâm din derslerine öğretmen atanması, öğretim programı geliştirilmesi vb. görevlerini yürütmektedir.

2001 yılında, Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu haber bülteninde 630 İslâm din dersi öğretmenin görev yaptığı bildirilmiştir. İslâm din dersi öğretmenleri ilk yıllarda belirli bir program takip etmemişlerdir. 1980 yılında Belçika İslâm Kültür Merkezi'nde, İslâm Din

³ Bu araştırmanın verileri, 25.10.1997 ile 27.1.1998 tarihleri arasında Türkiye Bilimler Akademisine verilen "Sosyal Bilimlerde Doktora Sonrası Yurtdışı Araştırma Bursu"

ile Belçika'da bulunduğum 3 aylık süre içerisinde sırada derlenmiştir. Çalışmalarım sırasında her konuda sınırsız yardımları için Saint Luis Üniversitesi'nden Ural

MANÇO'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

⁴ CÜ İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı öğretim üyesi. www.mehmetzekiaydin.com

Email: mehmetzekiaydin@gmail.com

Dersleri Öğretimi Genel Sekreterliği kurulmuştur. Bu sekreterlik, program konusunda öğretmenlere yardımcı olmak için, derslerde okutulacak konu başlıklarını belirlemiş bunu önce Arapça daha sonra Fransızca ve Flamanca olarak öğretmenlere dağıtmıştır.

Hazırlanan ders programında genel olarak konu başlıkları verilmiştir. İman, ibadet, Kur'an, ahlâk ve siyer ana başlıklarını taşıyan programlara uygun ders kitapları geliştirilmemiştir. Öğretmenler kendi gayretleri ile bazı kitaplardan da yararlanarak dersleri sürdürmüşlerdir.⁵ Bu konuda Tavukçuoğlu⁶ tarafından yapılan çalışmada, ders programı ihtiyacı ortaya konulmuştur. Aynı şekilde derslerde uygulanacak bir program geliştirilemediği için ders kitabı vb. öğretim materyalleri de geliştirilememiştir.

Programın yetersizliği ve öğretmenlerin farklılığı nedeniyle derslerde birlik sağlamak mümkün olamamıştır. İslâm din dersi öğretmenleri, Türk, Fas ve Tunus asıllıdır. Bunların bir kısmı kendi ülkelerinde bir kısmı da Belçika'da kendi imkanlarıyla din eğitimi almışlardır. Bu nedenle derslerde farklı uygulamaların olması da normaldir.

Bugün, Belçika'da İslâm din dersinin programını geliştirmek ve öğretim hizmetlerini yürütmekle görevli bir kurum bulunmaktadır. Artık sıra, bu dersin programının geliştirilmesi ve öğretmenlerinin yetiştirilmesine gelmiştir. Bu nedenle öğretim programının geliştirilmesi ve bunun bilimsel bir zemine oturtulması önemlidir.

2. BELÇİKA'DA İSLÂM DİN DERSLERİ

İslâm din dersi programının geliştirilmesi konusuna geçmeden önce ders hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

2.1. Belçika Hakkında Genel Bilgiler

Belçika, Batı Avrupa'nın kuzeyinde, üç yönetim bölgesinden oluşan bir federasyon olup 10 milyon nüfusa sahiptir.⁷ Ülke nüfusunun % 57 sini oluşturan Flamanlar Hollandaca (Flamanca) konuşurken, nüfusun % 42 sini oluşturan Valonlar ve Brükselliler ise Fransızca konuşurlar. Doğuda Almanya sınırına yakın bölgede oturan ve Almanca konuşanlar çok küçük bir azınlığı oluştururlar. Nüfusun % 10'dan fazlası yabancı kökenlilerden oluşmaktadır.

⁵ 1998 yılında Türk öğretmenlerden oluşturulan komisyon bir kitap hazırlamış ve T.C. Brüksel Din Hizmetleri Müşavirliğinin öncülüğünde basılmıştır. Ancak bu kitaplara tüm öğretmenlere hitap etmemiş ve kullanılmamıştır.

⁶ Mustafa Tavukçuoğlu, *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*, Konya 2000.

⁷ Communauté Française de Belgique, *L'Enseignement en Chiffres 1994-1995*, Bruxelles.

Bölge ve topluluklar üzerine kurulmuş federal bir devlet olan Belçika Krallığı kurulduğu 1830 yılından bu yana anayasal, parlamenter bir monarşi rejimi ile yönetilmektedir.⁸ Belçika'nın devlet yapısı oldukça karmaşıktır. Son yirmi yıldır devletin yasama ve idarî yapıları federal bir sisteme göre gelişmektedir. Ülkede siyasî birlik rejimi yerine, yetkilerin belediyeler, eyaletler, bölgeler ve kültürel topluluklar ile merkezî otoriteler arasında dağıtıldığı bir idarî rejim uygulanmaktadır. Topluluklar, karar yetkisi olan, seçimle işbaşına gelen bir meclise, kendi malî yönetimine ve yürütme gücü olan bir icra organına sahiptir.

Anayasa, Belçika'da üç topluluğun ve üç bölgenin varlığını kabul etmektedir. Topluluklar; Fransız, Flaman ve Alman Topluluklarıdır. Topluluğu belirleyen temel unsur kültür ve dildir. Bölgeler ise; Valon, Flaman ve (iki dilli) Brüksel bölgeleridir.⁹

2.2. Eğitim Sisteminin Yapısı

Belçika'da 1988 yılından itibaren eğitim, topluluk yönetimlerinin yetki alanı içindedir. Sadece şu 3 konu merkezî devletin sorumluluğundadır: 1. Zorunlu eğitimin başlangıç ve bitişini belirleme. 2. Diplomaların verilmesi için gerekli asgari şartların belirlenmesi. 3. Emekli ödeneklerinin plânlanması.¹⁰ Ülkede şu anda birisi Fransız diğeri Flaman Topluluğuna ait olmak üzere iki Eğitim Bakanlığı bulunmaktadır.¹¹ Anayasanın 17. maddesi ve 29 Mayıs 1959 tarihli "Eğitim Sözleşmesi" : "Pacte Scolaire" eğitim-öğretim esaslarını belirler. Bu esaslar çerçevesinde eğitim sisteminin durumunu şöyle özetleyebiliriz.

1. Anaokulları 2,5 yaşındaki öğrencileri okula kabul eder. İlkokul 6 yaşında başlar ve ikişer yıllık 3 dönemden toplam 6 yıldır.¹²

2. Zorunlu öğretim 6 ile 18 yaş arasındaki çocuk ve gençleri kapsamaktadır. Bunun 15 ya da 16 yaşına kadar olan bölümü tam zamanlı, diğer kısmı yarı zamanlı öğrenim olabilir. Belçika yasaları bu zorunlu öğrenim çağında ev öğretimini de kabul etmektedir.¹³

⁸ Aynı yer.

⁹ Aynı yer.

¹⁰ Anayasanın 127. Maddesi.

¹¹ Fransız Topluluğu Eğitim Bakanlığı, aynı zamanda Almanca konuşulan bölgelerdeki okullarla da görevlidir.

¹² Ministère de l'Education de la Recherche et de la Formation Secrétariat Général, *Le Système Educatif de la Communauté Française de Belgique*, Bruxelles, 1994, s.40;

Türk-Danış a.s.b.l., *Les Choix a' l'Ecole Secondaire*, Bruxelles, 1996, s.4-14.

¹³ Ev öğretimi, çocuğunu mevcut okullara göndermeyip kendi yetiştirmek isteyenler için tanınan bir haktır. Ev öğretimi uygulamasına tabi olan öğrenciler öğretim yılı sonunda sınava girerler.

3. Anayasanın 17. Maddesi, “*Öğretim serbesttir. Her türlü kısıtlayıcı önlem yasaktır. Suçlar ancak kanunlarla cezalandırılır. Devlet tarafından finanse edilen eğitim, kanunla düzenlenir.*” der. Belçika’da öğretim kurumları açmada hiç bir kısıtlama yoktur. Herkes bu amaçla faaliyet gösterebilir, okullar, kurslar açabilir. Ancak, devletin resmen tanıdığı diploma ve unvanları vermek ve devlet destekleme yardımlarından yararlanmak isteyen okullar, yapılarını kanunlarda belirtilmiş şartlara uydurmak zorundadır.¹⁴ Bu şartlar daha çok okulların fiziki yapısıyla ve öğretimin sağlıklı yapılmasıyla ilgilidir. Devlet yardımı almak istemeyenler bu şartlara uymak zorunda değildir.

4. Bir öğretim kurumunun yetkilisi, o kurumun düzenlemeden sorumlu özel veya tüzel kişisidir. Yürürlükteki yasal esaslar çerçevesinde, her düzenleyici güç, uygulanacak eğitim programlarını, öğretim yöntemlerini, ders kitaplarını, çalıştırdığı personelini belirlemekte tamamen serbesttir.

Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurumu, resmi öğretim kurumlarında yapılan eğitim seviyesinin yükseltilmesi yolunda çalışmalar yapar. Özel öğretim kurumları teftiş sistemlerini kendileri kurarlar.

5. Anayasal özgürlük gereği, Belçika’da öğrenim, aşağıdaki güçler tarafından düzenlenmektedir.

A. Fransız ve Flaman Toplulukları tarafından düzenlenen okullar.

B. Topluluklar tarafından ödenekle desteklenen (finanse edilen) okullar; Bunlar da,

a. İl idarelerinin (province) açtığı okullar.

b. Belediye okulları.

c. Özel kurumlar tarafından açılan okullar.

d. Özel kişiler tarafından açılan okullar.

C. Özel paralı okullar.

¹⁴ Özel okul açma şartları için bak. Ministère de l’Education de la Recherche et de la Formation Secrétariat Général, *Le Système Educatif de la Communauté Française de Belgique*, Bruxelles, 1994, s.14.

Yukarıda belirtilen özel kurumları biraz açıklamakta yarar vardır. Bu türdeki okullar, kâr amacı gütmeyen dernekler tarafından düzenlenmektedir ve büyük bir çoğunluğu Katolik okullarıdır. Katolik okullarından başka ilkökul düzeyinde birkaç Protestan Okulu, Müslümanların yaklaşık 200 öğrenci kapasiteli bir ilkokulu, Yahudilerin ilk ve ortaöğretim seviyesinde bir kaç okulunun yanı sıra hiç bir dinî cemaate bağlı olmayanların (laiklerin) da özel okulları bulunmaktadır. Bu okullarda görev yapan personel, işletme, araç gereç, bina yapım ve tefrişi ile ilgili giderler topluluk bütçesinden karşılanmaktadır. Bunun yanında çok az sayıda özel kurum ya da kişiler tarafından açılan paralı okullar da bulunmaktadır. Özel okulların içinde Katolik okullarının çok olması, ülkenin güçlü bir Katolik gelenekten gelmesi, Kilise'nin sosyal ve eğitim alanlarında iyi örgütlenmiş ve yıllardır okullarında belli bir öğretim kalitesini yakalamış olmalarındandır.

İstatistiklere göre ilk ve orta dereceli okullarda öğrenim gören öğrencilerin Flaman Topluluğunda yaklaşık % 30'u devlet okullarında, % 70'i Katolik okullarında, Fransız Topluluğunda yaklaşık yarısı devlet, yarısı da Katolik okullarında öğrenim görmektedirler.¹⁵

6. Bu okul sistemi sayesinde herkes istediği inanç ve düşüncedeki bir öğretim kurumunda öğrenim yapma imkanına sahip olmaktadır. Anayasa'nın 17 maddesi 1. bendi şöyle demektedir: “*Topluluklar velilerin özgür seçimlerini garanti eder. Topluluklar tarafsız (nötr) bir öğretim düzenler. Tarafsızlık (nötr olma), öğrencilerin ve velilerin felsefi, ideolojik ya da dinî anlayışlarına saygılı olmak demektir. Resmî güçler tarafından düzenlenen okullar, zorunlu öğretimin sonuna kadar, tanıdığı dinlerden birisine ait din ya da dinî olmayan ahlâk (derslerinin) öğretimi arasında seçme imkanını sunmak zorundadır.*”

2.3. Belçika'da İslâmiyet ve Müslümanlar

Din özgürlüğünün büyük önem taşıdığı Belçika'da şu anda resmen tanınan dinlerden¹⁶ Katoliklik ve Protestanlık 1802 yılı, Anglikan 1870 ve Ortodoks 1985 ve Yahudilik 1808 yılında tanınmıştır. Bu dinlere mensup olanların dinî (ibadet, eğitim, mezarlık, sosyal vb.) işlerini kendilerini resmen temsil eden kurumlar yürütmektedir. 19 Temmuz 1974 yılında tanınan İslâm dinini resmen temsil eden kurum Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu'dur.¹⁷

¹⁵ Ministère de l'Éducation de la Recherche et de la Formation Secrétariat Général, *Le Système Éducatif de La Communauté Française de Belgique*, s.131.

¹⁶ Batı dillerinde religion kelimesi hem din hem mezhep anlamında kullanılmaktadır.

¹⁷ Yürütme Kurulu diye tercüme edilen kurulun adı Fransızca “Exécutif des Musulmans de Belgique” dir. Bu kurul, önceleri Teknik Komite adı ile anılıyordu. Belçika'da İslâm dinin durumu ve Müslümanların diğer çalışmaları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bak; Monique Renaerts, “L' Islam Institutionnel et les Normes Lies a' l'Expression du Culte”, *Guide de la Personne Etrangère Suppl. 7, Chapitre 10* Religion, Bruxelles, 1997, s.64vd.; Altay et Ural Manço, “Les Turcs de Belgique: Le Repli

Bu kurul, 13 Aralık 1998 tarihinde yapılan seçim sonunda oluşturulmuştur. Seçime katılmak için, ülkede yaşayan Müslümanlardan 70 bin kişi seçmen listesine kaydını yaptırmıştır. Bunlardan 45 bin Müslüman oy kullanmış ve adaylardan 67 kişi genel kurulu üyesi olmuştur. Bunların içinden 16 kişi devlet tarafından yürütme kurulu olarak atanmıştır. Seçimle gelen 67 kişilik genel kurul üyelerinden 16'sı Türk'tür. Yürütme Kurulunun 16 kişilik üyesinden 4'ü Türk olup şu anda görevlerine devam etmektedir.

Devletin bir dini resmen tanımış olması o dinle ilgili din dersinin ilk ve orta dereceli devlet okullarında okutulmasını sağlamaktadır. Adalet Bakanlığınca atanan 16 kişilik "Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu" şimdilik daha çok İslâm din dersi ve öğretmenleri ile ilgilenmektedir. İleride camilere atanacak din görevlilerini belirleme, maaşlarını ödeme vb. tüm dinî görevlerden sorumlu ve yetkili olacaktır.

Belçika'da yaşayan insanların dinî inançları ile ilgili kesin istatistik bilgilere rastlamak zordur. Müslümanlarla ilgili bilinen en yeni değerlendirmeler, Ural Manço'nun Belçika Müslümanları hakkında 2000 yılında Brüksel Saint-Louis Üniversitesinde yönettiği çalışmada bulunmaktadır.¹⁸ Bu eserde Belçika Müslümanlarının sayısı 350-370 bin olarak gösterilmektedir. Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu'nun yayın organlarında Müslümanların sayısı 400.000 - 450.000 olarak yer almaktadır.¹⁹ Bu grubun yaklaşık üçte biri Türklerden, yarısı Faslılardan ve kalanı da Tunuslu, Cezayirli, İranlı, Arnavut, Boşnak vb. den oluşmaktadır. Bunun yanında Belçika asıllı Müslümanlar da bulunmaktadır.

Bugün Belçika Müslümanlarının % 80 ila % 90'lık bölümü 1960-1970 yılları işçi göçünün uzantısıdır. Bu sınıf oldukça genç olduğu gibi, nüfusu giderek artmaya devam etmektedir. 1990 kayıtlarına göre Müslümanlar toplam ülke nüfusunun % 3'ünü oluşturmaktaydılar. Bugün bu oran toplam ülke nüfusunun % 4'ünü geçmiş durumdadır. İslâmiyet, uzun yıllardır Belçika'da mümin sayısı itibariyle, Katoliklikten sonra ikinci din durumundadır.²⁰

Communautaire comme Dynamique d'Intégration?", *Les Annales de Autre Islam no:3 Turc d'Europe... et d'Ailleurs*, İNALCO-ERISM, Paris, 1995, s.111-123. Mustafa Tavukçuoğlu, "Belçika'da İslâm Din Eğitimine Genel Bir Bakış", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:3, İst., 1996, s.207-224 ve Belçika'da Eğitim ve Din", *Diyanet İlimi Dergi*, c.33, sayı:1, 1997, Ank., s.83-106.

18 Ural Manço, *Voies et Voix Musulmanes de Belgique*, Ed. des Facultés Universitaires Saint Louis de Bruxelles, 2000.

19 Bu konuda bak: Executif des Musulmans de Belgique, *Bulletin d'Information No:1* ve web sayfası: <http://www.embnet.be/>

20 Belçika'da İslâm dinin durumu ve Müslümanların diğer çalışmaları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bak: Mehmet Zeki Aydın, "Belçika'da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlak Öğretimi", C. Ü. *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:3, Sivas, 1999, s.101-147; MANÇO A., "Pratiques religieuses : quelques chiffres", *Agenda Interculturel*, CBAI, Brüksel, n° 140-141, 22-26, 1997; MANÇO U., *Voies Et Voix Musulmanes De Belgique*, Editions des Facultés Universitaires Saint-Louis de Bruxelles, 2000; Altay et Ural

Belçika'da 2002 yılında, Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu haber bülteninde²¹ 302 cami olduğu bildirilmektedir. Bunların 80 tanesi Türklere aittir. Belçika'da Türk camilerinin büyük bir bölümü Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ile bağlantılıdır. Bu camilere hizmet, Büyükelçilik aracılığıyla ulaştırılmaktadır. Belçika Türk camilerinin yaklaşık dörtte biri Avrupa Milli Görüş Teşkilatı ile ilişkilidir. Türk camilerinin küçük bir azınlığı başka İslâmî hareketlerle ilişkilidir.²²

Brüksel Flaman Üniversitesinin 1995 yılında 1462 kişilik bir örneklem üzerinde yürüttüğü ankette,²³ Belçika'daki yetişkin (19 yaş ve üstü) Türk erkeklerin % 16'sının her gün camiye, % 22'sinin de cuma namazına gittiği belirtilmektedir. Örneklemin yarıya yakını, bazı özel gün ve bayramlarda camiye gittiklerini ifade etmişlerdir. Sorgulananlardan % 24'ü hiç bir camiyle ilişkili değildir. Örnekleimde, çalışan ücretli nüfusun % 83'ü, öğrencilerin % 73'ü, işsizlerin % 69'u ve serbest meslek sahiplerinin % 64'ü, en az haftada bir kez camiye gittiklerini ifade etmişlerdir.

2.4. Dinî Topluluklar ve Eğitim

Belçika halkının büyük bölümü Hristiyan Katolik gelenekten gelmektedir. Yapılan değişik anketlerin ortalamasına göre halkın, % 65'inin Katolik²⁴; % 1'inin Protestan²⁵; % 0,4'ünün Yahudi²⁶; % 4'ünün Müslüman; % 7'sinin ateist; % 22'sinin agnostik (tanrının varlığı ya da yokluğu konusunun tam olarak bilinemeyeceğini söyleyenler)²⁷ olduğu söylenebilir. Katoliklerin içinde Kiliseye devam edenlerin oranı ise % 18 civarındadır. Flaman bölgelerinde

Manço, "Les Turcs de Belgique: Le Repli Communautaire Comme Dynamique d'Intégration?", *Les Annales de Autre Islam no:3 Turc d'Europe... et d'Ailleurs*, INALCO-ERISM, Paris, 1995, s.111-123. Mustafa Tavukçuoğlu, "Belçika'da İslâm Din Eğitimine Genel Bir Bakış", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:3, İst., 1996, s.207-224 ve Belçika'da Eğitim ve Din", *Diyanet İlimi Dergi*, c.33, sayı:1, 1997, Ank., s.83-106; Mustafa Tavukçuoğlu, *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*, Konya, 2000.

21 Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu Bülteni, Executif des Musulmans de Belgique, *Bültin d'Information No:1*.

22 Mustafa Tavukçuoğlu tarafından yazılan Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi adlı eserde belirtilen Türklerin kurduğu demeklerden oluşan başlıca federasyonlar şunlardır: 1. Belçika Türk İşçi Dernekleri Federasyonu 2. Belçika Türk İşçileri İslâm Kültür Dernekleri Federasyonu 3. Belçika Türk İslâm Diyanet Vakfı 4. Belçika Milli Görüş Teşkilatı 5. Belçika Türk Spor Dernekleri Federasyonu 6. Belçika Türk Kültür Dernekleri Federasyonu 7. Belçika Türk İslâm Kültür Dernekleri Federasyonu.

23 Altay Manço, *Sociographie de la Population Turque et d'Origine Turque de Belgique*, Ed. Européennes CRE, Brüksel, 2000.

24 Jean Bauberot, *Religions et Laïcité dans l'Europe des Douze*, Syros, Paris, s.259.

25 Madeleine Braekman, *L'enseignement Religieux Scolaire en Belgique: Quels Problèmes? Quel Avenir?*, Institut Calvin, Bruxelles, 1997, s.1.

26 Jean-Paul Martin, "La Belgique: de l'Affrontement Laiques-Confessionnels au Pluralisme Institutionnel", *Jean Bauberot, Religions et Laïcité dans l'Europe des Douze*, Syros, Paris, 1994, s.34.

27 Bauberot, age., s. 259.

Kiliseye bağlılık Valon bölgelerine göre daha fazladır. İki dil konuşulan başkent Brüksel’de Kiliseye bağlılığın giderek zayıfladığı görülmektedir.²⁸

Bir yazarın²⁹ belirttiği gibi Belçika, bir kaç yüzyıldır devam eden laikler ile Katolikler arasındaki çatışmadan kurumsal çoğulculuğa ulaşmış bir ülkedir. Ülke derin bir Katolik kültürden gelmektedir. Ülkedeki okullarda, kimin sözünün geçeceği konusundaki laiklerle Katolikler arasındaki çatışmalar tarihe “okul savaşları” adıyla geçmiştir. Bu savaşların ilki 1840’larda başlamış³⁰ ve 29 Mayıs 1959 yılındaki “Eğitim Sözleşmesi” ile ortak bir noktaya ulaşılmıştır. Ancak buna rağmen tartışmalar hâlâ sürmektedir. Tartışmanın temelinde, Katolik Kilisesinin okulları ve Kilisenin eğitime etkisi ile devletin özel Katolik okullarına para yardımı yapıp yapamayacağı tartışması yatmaktadır. Bugün okulların yarısından fazlasını elinde tutan Katolik Kilisesi kendisinin eğitimin hizmetinde olduğunu ve eğitim görevini paylaştığını söylemektedir.³¹ Fakat Kilise mi eğitimin hizmetinde yoksa eğitim mi Kilisenin emrindedir?³² Bu, tartışılmaktadır.

1960’larda tüm siyasi partiler, Kilise-politika tartışmasına katılmışlar ve sonunda çoğulculuğa izin vermeyi sadece sözde değil, uygulamada da benimsemişlerdir. Dindar veya hümanist olmak, belirli bir siyasi partiye katılma konusunda bir engel olmaktan çıkarılmış, Belçikalılara tanınan tüm hak ve özgürlüklerden herkesin hiç bir ayırım yapılmaksızın yararlanması kararlaştırılmıştır.

1959 yılındaki “Eğitim Sözleşmesi” ne göre, okul açmak serbesttir. Şartlarını yerine getiren her eğitim kurumu devlet yardımını alabilir.³³ Ayrıca Anayasanın 181. Maddesine göre

28 Vif l’Express, 27 Mayıs 1994 sayısında yayımlanan anketten aktaran, Braekman, age., s.5.

29 Martin, agm, s.29.

30 Hervé Hasquin, **Histoire de La Laïcité (Principalement en Belgique et en France)**, PUB, Bruxelles, 1981, s.138.

31 1995 yılı Katolik Okullar Genel Konseyi’nin açıklamasını nakleden, Luc Aereens, **En Toute Clarté**, Bruxelles, 1996. Lumen Vitae Enstitüsü ders notu, s.3; Eddy Emens, “A Propos de la Situation de l’Enseignement Religieux en Belgique”, **L’Enseignement Religieux: Questions Actuelles**, Novalis, Cerf, Lumen Vitae, Québec (Canada), 1996, s.25.

32 Braekman, age., s.20.

33 Özel okul açmak serbesttir. Ancak devlet yardımı almanın şartları özetle şöyledir; 1. Bakanlığın eğitim yapısını benimsemelidir. 2. Yasayla belirlenmiş veya Bakan tarafından onaylanmış bir programı uygulamalıdır. 3. Topluluğun yapacağı kontrol ve denetlemeyi kabul etmelidir. 4. Tüm sorumluluğu almış bir kişi veya kurum tarafından

devlet, resmen tanıdığı dinin resmî temsilcilerine (culte) dinî çalışmalar için yıllık bütçeden pay ayırır.³⁴ Herhangi bir dini kabul etmeyen laikler de aynı yardımı “kâr amacı gütmeyen dernekler” statüsü çerçevesinde almaktadırlar.

Ülkedeki çoğunluğu oluşturan Katolikler, kiliseleri, sendikaları, sigorta şirketleri, hastaneleri, yazılı ve sözlü basın kuruluşları, eğitim kurumları, sosyal ve yardım kurumları, kültürel ve ticari çalışmalarıyla ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında etkin bir rol oynamaktadır.³⁵ Özellikle eğitim kurumlarının yarısından fazlasını elinde bulunduran Katolik Kilisesi kendi okullarında daima dinî havayı yaşatmaya çalışmaktadır.

Dinî hava sadece Kiliseye bağlı okullarda değil hayatın her alanında etkisini göstermektedir. Bir krallık olan Belçika’da milli bayram vb. bazı devlet törenleri hâlâ Katolik anlayışına uygun olarak kutlanmaktadır.

2.5. Din ve Ahlak Derslerinin Statüsü

Belçika Anayasası gereği öğrenciler ilk ve orta dereceli okullarda haftada en az iki ders saati din ya da ahlâk derslerinden birisini okumak durumundadır. Bu derslerin zorunlu olmasının tarihi 1842 yılına kadar gitmektedir.³⁶ Çeşitli zamanlarda değişiklikler yapılmasına rağmen bu derslerle ilgili ana düzenlemeler Anayasanın 17. maddesinde ve 29 Mayıs 1959 tarihli “Eğitim Sözleşmesi” ile ilgili yasanın 8-12 maddelerinde yer almıştır.

Bu yasanın 8. Maddesi şöyledir: “*Resmî kurumlara ait ilk ve orta öğretimdeki haftalık ders programlarında, en az iki ders saati din ve ahlâk dersine yer verilmek zorundadır. Din*

düzenlenmiş olmalıdır. 5. Bölüm, seviye ve sınıflara göre belirlenmiş, en az öğrenci sayısına uyulmalıdır. Ancak Bakan bazı durumlarda ayrıcalık tanıyabilir. 6. Sağlık ve temizlik yönünden uygun bir yerde öğretim yapılmalıdır. 7. Öğretim için gerekli araç gerece sahip olmalıdır. 8. Öğretim etkinliklerini bir binada yapmalıdır. Ancak, bazı özel durumlarda aynı belediye sınırları içinde olmak şartıyla bir kaç binada öğretim yapılabilir. 9. Öğrencilerin hayatını tehlikeye sokmamak için gerekli yetmiş personele sahip olmalıdır. 10. Yasayla belirlenmiş tatil takvimine uymalıdır. *Le Système Educatif de la Communauté Française de Belgique*, s.14.

34 Napolyon döneminden kalan, 8 Nisan 1802 tarihli ve hâlen yürürlükte olan bir kanuna göre, Belçika’da devlet tarafından maaş ödenen din görevlisi sayısı şöyle belirlenmektedir: Yaşı, cinsi, tabiiyeti ve dini ne olursa olsun her 600 kişi için bir kilise, her 400 kişi için küçük kilise (chapelle) yapılır. Her 600 kişilik bir yerleşim alanı piskoposluk bölgesi oluyor ve bir din görevlisi atanır. Piskoposluk bölgesinin nüfusu 200 kişi artarsa bir papaz daha atanır. 1990 yılı itibarıyla Belçika’da 4120 piskoposluk bulunuyor ve bunların 272’sinin kadrosu boş bulunuyormuş. Yine aynı yıl, Belçika’da toplam 6900 din görevlisi kadrosu varmış. Bu rakam yaklaşık 1450 kişiye bir din görevlisi kadrosu demektir. Centre d’Action Laïque, *Les Cultes en Belgique et l’Argent des Pouvoirs Publics*, Bruxelles, 1993, s.12.; 1993 yılı bütçesinden dağıtılan yardımlar şöyledir; Katolikler 2 trilyon 625 milyar Belçika Frangi, Laik Ahlâk dersi temsilcileri 80 milyon, Protestanlar 75 milyon, Yahudiler 23 milyon, Anglikanlar 20 milyon, Müslümanlar 2,5 milyon. Braekman, age., s.4-5. Görüldüğü gibi sayıları, Yahudilerin 9 katı, Protestanların üç katından fazla olan Müslümanlar en az yardım almaktadır. Bunun en önemli sebebi Müslümanları temsil eden kurumun tam yetki ile çalışmamasıdır.

35 Ernens, agm., s.24.

36 Braekman, age., s.13.

öğretimi “Katolik, Protestan, Yahudi, İslâm ya da Ortodoks” dinlerinden birisi ve bu dinlerin ahlâkından olmak zorundadır. Ahlâk öğretimi ise dinî olmayan (bir ahlâk) olmak zorundadır. Aile reisi, vasi ya da çocuğu korumakla görevli kişi, (öğrencinin) okula ilk kaydı sırasında din ya da ahlâk dersinden hangisini seçtiğini resmen imza ile bildirmek zorundadır. Şayet din dersi seçilmişse bunda hangi dinin seçildiği belirtilir. 18 yaşına gelen öğrenciler seçimlerini kendileri yapar.” Demek ki, Anayasa ve bu yasaya göre öğrenci ya da velisi ülkedeki bütün bu okullarda şu iki dersten birisini seçmek zorundadır.

1. Din dersi

2. Lâik (hiç bir dine bağlı olmayan) ahlâk (moral) dersi.

Zorunlu seçmeli olarak beş tip din dersi bulunmaktadır. Öğrenci şu beş dersten birisini zorunlu olarak seçecektir:

a. Hristiyan Katolik

b. Hristiyan Protestan

c. Hristiyan Ortodoks.

d. Yahudilik

e. İslâm.

Adlarından da anlaşılacağı gibi bir dini öğrenmek isteyenler din derslerine girerken, bunlara girmek istemeyenler de ahlâk dersini almaktadırlar. Öğrenci velileri ilk kayıta ve her yıl öğretim yılı başında form dilekçede hangi dersi okuyacağını belirler.

Bu din ve ahlâk derslerini seçme imkanı, ancak resmi okullarda vardır. Doğal olarak Katolik okulunda okuyanlar bu okulu tercih etmekle baştan Katolik din dersini seçmiş olmaktadır. Katolik okullarında Katolik din dersinin dışında din ve ahlâk dersi yoktur. Bir kaç tane olan Protestan ve Yahudi Okulu ile bir adet ilkokulu bulunan Müslüman okulunda da seçme imkanı yoktur.

Ancak son yıllarda Katolik okullar, öğrenci mevcudunun % 40'ının Müslüman olması hâlinde ilkokullarda İslâm dini dersi vermeyi kabul etmişlerdir.³⁷ Fakat buna uygulamada fazla yer verilmemektedir.

³⁷ Tavukçuoğlu, Belçika’da İslâm Din Eğitimine Genel Bir Bakış adlı makale, s.220.

Ortodoks din dersi, 1997-98 öğretim yılından itibaren başlamıştır. Resmen din olarak tanınmış olan Anglikan mezhebi ile ilgili din dersi ise şu anda okutulmamaktadır. Yahudi din dersi ise, din derslerinin zorunlu olmasından bu yana okullarda yer almaktadır. Resmi okullarda ve özel Yahudi okullarındaki dersin programını ve öğretmenini Yahudi cemaati kendisi belirlemektedir.

2.6. İslâm Din Dersi

İslâm din dersi, 1975-76 öğretim yılından itibaren okullarda deneme mahiyetinde yer almaya başlamıştır. Yasal olarak da 20 Şubat 1978 tarihinden itibaren diğer din dersleri gibi ilk ve orta dereceli okullarda haftada iki saat olarak isteyen öğrencilerin katıldığı bir ders olarak okutulmaktadır.

Yasalar gereği, din dersi öğretmenlerinin atama, yer değiştirme ve teftişleri ile din dersinin öğretim programını ilgili dinin temsilcisi yapar. İşte bu nedenle, ülkede İslâm dinin resmî din olarak kabul edilmesinden sonra Belçika Hükümeti 1968 yılında aldığı bir kararla, ülkedeki Müslümanları temsil etmek ve İslâm din eğitimi ile ilgili faaliyetleri düzenlemekle Belçika İslâm Kültür Merkezini görevlendirmiştir. Bu merkez 1992 yılına kadar görev yapmıştır. Belçika'da İslâm'ı temsil edecek Kilise benzeri resmi bir kurumun görevini üstlenmek üzere Adalet Bakanlığı 1992 yılında İslâm din dersleri ve öğretmenleriyle ilgilenen bir yürütme kurulu atamıştır. Bu kurul, 1998 yılı sonunda yapılan seçim sonunda belirlenen yeni kurul üyelerinin 20 Mayıs 1999 tarihinde yeniden atanmasına kadar İslâm din dersi öğretmen atamaları vb. işlerle meşgul olmuştur. Yeni kurul önceki kurulun çalışmalarına devam etmiş ve öğretmenlerle ilgili işleri yürütmektedir.

İslâm Kültür Merkezi verilerine göre, 1976-77 öğretim yılında 5000 öğrenci İslâm din dersi alırken, 1981-82 öğretim yılında 20 962 öğrenci ders almıştır.³⁸ 1993-94 öğretim yılında sadece Fransız kesiminde 30 611 öğrenci İslâm din dersi okumuştur.³⁹ 1976-77 öğretim yılında 51 öğretmen ders verirken, 1981-82 öğretim yılında 180 öğretmen görev yapmıştır. 2001

38 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bak: Mustafa Tavukçuoğlu, **Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi**, Konya 2000.

39 1993-94 yılı istatistiklere göre, Fransız Toplumunda, ilkokul öğrencilerin % 77.3'ü Katolik, %1.1'i Protestan, % 0.2'si Yahudi, % 5.4 İslâm din dersi ve % 15.8'i laik ahlâk dersi okumuşlardır. Ortaöğretimde (ortaokul ve lise), öğrencilerin % 70.8'i Katolik, % 0.8'i Protestan, % 0.2 Yahudi, % 4.2'si İslâm din dersini ve % 23.8'i laik ahlâk dersini seçmişlerdir. Flaman Toplumuna ait istatistikler elde edilememiştir. Ancak, Flaman Bölgesinde Katolik din dersi okuyan öğrenci sayısı Fransız Bölgesine göre daha çoktur. Her şeyden önce burada, 1996-97 istatistiklerine göre, ilkokulların % 64.1'i ve ortaöğretim okullarının % 74.8'i Katolik okullardır. Katolik okullarına giden öğrenciler otomatik olarak Katolik din dersini tercih etmiş oluyolar. Ministère de l'Education de la Recherche et de la Formation, **Annuaire Statistique 1993-1994**, Bruxelles, 1995, s.200-217

yılında, Belçika Müslümanları Yürütme Kurulu haber bülteninde 630 öğretmenin görev yaptığını bildirilmiştir.

İslâm din dersi öğretmenleri ilk yıllarda belirli bir program takip etmemişlerdir. 1980 yılında Belçika İslâm Kültür Merkezi'nde, İslâm Din Dersleri Öğretimi Genel Sekreterliği kurulmuştur. Bu sekreterlik, program konusunda öğretmenlere yardımcı olmak için, derslerde okutulacak konu başlıklarını belirlemiş, bunu önce Arapça daha sonra Fransızca ve Flamanca olarak öğretmenlere dağıtmıştır.

Hazırlanan ders programında genel olarak konu başlıkları verilmiştir. İman, ibadet, Kur'an, ahlâk ve siyer ana başlıklarını taşıyan programlara uygun ders kitapları geliştirilmemiştir. Öğretmenler kendi gayretleri ile bazı kitaplardan da yararlanarak dersleri sürdürmüşlerdir.⁴⁰ Tavukçuoğlu⁴¹ tarafından yapılan konuyla ilgili çalışmada, ders programı ihtiyacı ortaya konulmuştur.⁴²

3. EĞİTİMDE PROGRAM GELİŞTİRME

Burada, önce çok kısa olarak eğitimde program geliştirme hakkında bilgi verilecek ve ardından din dersi öğretim programlarının nasıl hazırlanması gerektiği konusu tartışılacaktır.

3.1. Eğitim Programı

Program, yapılması gereken bir işin bölümlerini, her bölümün yapılış sırasını, zamanını ve nasıl yapılacağını gösteren bir tasarıdır. Her önemli iş gibi eğitimin de programlı olarak yapılması gerekir. Çünkü toplumların geleceği, yeni yetişen neslin eğitimine göre şekillenmektedir. Bu sebeple eğitim tesadüfe bırakılmaz, plânlı, düzenli ve kontrollü olmalıdır. Zaten insanın doğumundan ölümüne kadar geçen süreci kapsayan eğitimin, okullarda plânlı, düzenli ve kontrollü bir şekilde yapılan şekline öğretim diyoruz.

40 1998 yılında Türk öğretmenlerden oluşturulan komisyon bir kitap hazırlamış ve T.C. Brüksel Din Hizmetleri Müşavirliğinin öncülüğünde basılmıştır. Ancak bu kitaplara tüm öğretmenlere hitap etmemiş ve kullanılmamıştır.

41 Mustafa Tavukçuoğlu, **Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi**, Konya 2000.

42 Belçika'da İslâm Din dersleri ile ilgili olarak bak; Mehmet Zeki Aydın, "Belçika'da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlâk Öğretimi", **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**,

Sivas, Sayı:3, 1999, s.101-147; Şemsettin Uğurlu, **L'enseignement Religieux et les Problèmes des Enseignants de Religion Islamique En Belgique**, Université de Mons-Hainaut, Faculté des Sciences Psycho-Pedagogique' de hazırlanan mezuniyet sonrası öğretim için hazırlanmış basılmamış tez, Mons, 1996; A. Bastenier et F. Dassetto,

Enseignants et Enseignement de l'Islam au Sein de l'Ecole Officielle en Belgique, Editeur CIACO, Louvain-La Neuve, 1978; Ahmet Çakmakçoğlu, **Belçika'da Yaygın ve Örgün Din Eğitimi Hakkında Kısa Bilgi ve Buradaki Türklerin Din Eğitiminin Mevcut Durumu**, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi basılmamış bitirme tezi, İzmir, 1987;

Mustafa Tavukçuoğlu, "Belçika'da Eğitim ve Din", **Diyanet İlmî Dergi**, c.33, sayı:1, Ankara, 1997, s.83-106; Mustafa Tavukçuoğlu, "Belçika'da İslâm Din Eğitimine Genel Bir Bakış", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:3, İstanbul, 1996, s.207-224.

Eğitim alanında, eğitim programı, oğretim programı ve ders programı kavramları kullanılmaktadır. Genel çizgileriyle eğitim, bireyin içinde yaşadığı toplumda davranış biçimleri kazandığı süreçler toplamıdır. Eğitim kavramı bu kadar geniş olduğu için eğitim programı da böyle geniş bir alanı içine almaktadır. Oğretim programı da, eğitim programı içinde yer alan ve oğrenme oğretme süreçleri ile ilgili tüm etkinlikleri kapsar.⁴³ Ders programı: Oğretim programı içinde yer alan ve dersle ilgili olan eğitim faaliyetlerinin sistematik bir şekilde düzenlenmesidir.⁴⁴ Diğer bir ifade ile ders programı, bir dersin amaç, muhteva, oğretme-oğrenme süreçleri ve değerlendirmeden oluşan programıdır.⁴⁵

3.1.1. Program Geliştirme Nedir?

Program geliştirme, en genel anlamıyla, eğitim programlarının tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve değerlendirme sonucu elde edilen veriler doğrultusunda yeniden düzenlenmesi sürecidir.⁴⁶ Oğuzkan,⁴⁷ program geliştirmeyi; "Toplumdaki yeni gelişmeler göz önünde tutularak belli bir oğretim programının ya da bütün programların genel ve özel amaçları, ders konuları, oğretim yöntemleri ve değerlendirme yolları vb. bakımından araştırma ile düzeltilmesi, yenileştirilmesi ve önerilen değerlikliklerin denendikten sonra genelleştirilmesi işi" şeklinde tanımlamaktadır. Varıř⁴⁸ ise, "düzenlenmiş programın, uygulamada, araştırma sonuçlarına göre sürekli olarak geliştirilmesi" olarak tanımlamakta ve program geliştirmenin temelinde, sosyo-kültürel ve bilimsel/teknolojik dinamizmin, her geçen gün daha nitelikli insan gücü gerektirmesinin yattığını belirtmektedir.

Bu görüşlerden hareketle eğitim programını, programın unsurları olan, amaçlar, muhteva, oğretme-oğrenme süreci ve değerlendirme boyutları arasındaki dinamik bir ilişkiler bütünü olarak ele alabiliriz. Buna göre, program boyutlarından birindeki bir değerme, sistemde yer alan tüm boyutları etkilemektedir. Sözelimi, değerlendirme sisteminin değerme, sistemin bütününe belli bir oranda etkilemekte ve değermesine sebep olmaktadır.⁴⁹

43 Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme, Teori ve Teknikler*, A.Ü. E. Bilimleri Fak. Yay. 4.baskı, Ankara, 1988, s.19.

44 Varış, *Eğitimde Program Geliştirme*, s.339.

45 Savaş Büyükkaragöz ve Cuma ivi, *Genel Oğretim Metotları*, Konya, 3.baskı, 1994, s.184.

46 Münire Erden, *Eğitimde Program Değerlendirme*, Ank., 1993, s.3.

47 A.Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, T.D.K. Yay., 2.baskı, Ank., 1981, s.129.

48 Fatma Varış, "Programlara İlişkin Temel Kavramlar ve Tanımlar", *Eğitim Bilimlerinde Çağdaş Gelişmeler*, A.Ü.A.Ö.F. Yay., s.7.

49 Özcan Demirel, *Genel Oğretim Yöntemleri*, Ank., 1992, s.5.

3.1.2. Eğitim Programının Özellikleri

Eğitim programı, belli bir eğitim kurumunda, ders içi ve ders dışı tüm eğitim öğretim etkinlikleriyle ilgili olmak üzere, belirlenen eğitim amaçlarını, ilkelerini, amaçları gerçekleştirecek olan dersleri, ders konularını, bunların gerçekleştirme zamanını, sırasını, eğitim-öğretim uygulamalarıyla ilgili diğer bilgi ve öğeleri içeren bir eğitim rehberidir. Okul eğitimini düzenli, plânlı, sistemli hâle getiren eğitim programlarıdır. Programlar, bir ülkedeki sosyal ve kültürel bütünleşmeyi, sürekliliği sağlayan en önemli dokümanlardır.⁵⁰

Günümüzde, eskiden olduğu gibi okullarda her çeşit bilgileri öğretmek yerine, öğrencilere içinde yaşadıkları hayata uyum göstermelerini sağlayacak bilgi ve becerilerin kazandırılmasına önem verilmektedir. Buna bağlı olarak, eğitim programlarında bazı özellikler aranmaktadır.⁵¹ İyi bir eğitim programında şu özellikler bulunmalıdır:

- 1.Eğitim programı işlevsel olmalıdır.
- 2.Esnek olmalıdır.
- 3.Toplumun görüş ve isteklerine uygun olmalıdır.
- 4.Uygulayıcılara yardımcı olmalıdır.⁵²

Programların temeli "ne, niçin, nasıl, ne zaman, kim ve ne ile" sorularının cevapları üzerine kurulur. Bu soruların cevaplarını, sırasıyla, sosyal çevre, konu alanı, eğitim felsefesi, eğitim psikolojisi, bireyler ve eğitim ekonomisinde bulabiliriz.⁵³ Bu sebeple, eğitim programlarının dört temeli vardır.

1. *Programın felsefî temelleri:* Her eğitim uygulaması, bir insan anlayışını, insan felsefesini, yani bir dünya görüşünü, bir kültür ve uygarlık anlayışını yansıtır.

2. *Programın psikolojik temelleri:* Programlar, öğrenme ve gelişim psikolojisinin ilkelerine ve hitap ettiği öğrencilerin bedensel, zihinsel ve duygusal bakımından gelişmişlik, olgunluk düzeyine uygun olmak ve bireysel farkları dikkate alarak hazırlanmak zorundadır.

3. *Programın ekonomik temelleri:* Programın ekonomik temelleri iki boyutludur. Birincisi, eğitim yaşantılarının hangi imkanlarla gerçekleştirileceği ile ilgilidir. Bu bağlamda,

50 Aydın Yaka, "Türkiye'de Sosyal Yapı ve Eğitim Programları", **1. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler**, Adana, 1994, c.I, s.143.

51 Nelson L. Bossing, çev. Necmi Sarı, **Orta Dereceli Okullarda Öğretim**, M.E. Basımevi, İst., 1959, c.I, s.30.

52 N. Kemal Önder, **Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler**, Konya, 1986, s.62; Büyükkaragöz ve Çivi, **Genel Öğretim Metotları**, s.186-188.

53 Büyükkaragöz ve Çivi, **Genel Öğretim Metotları**, s.188-196.

programlar hazırlarken, programın hangi ekonomik imkanlarla yapılacağı dikkate alınmalıdır. İkinci boyut, eğitilen öğrencilerin, üretime dönük bilgi, beceri ve tutumlarla donatılması demektir. Buna göre, programların içeriği, bireylere, üretime dönük, geçerli iş ve mesleklere yönelik, davranışlar kazandıracak niteliklerde olmalıdır.

4. Programın sosyal (toplumsal) temelleri: Eğitim, sosyal bir kurumdur. Eğitimin bir görevi de, yeni yetişen nesle, toplumun kültürünü aktarmaktır. Eğitilen bireyin, toplumun etkin, uyumlu bir üyesi olacağı düşünülerek, toplumun özelliklerini tanıtabilecek programlar hazırlanmalıdır. Ancak, bunun yanında, programların hazırlanmasında, çağdaş, evrensel gelişmeler de programa yansımalarıdır.

Günümüzde genel olarak öğretim programlarında şu öğeler bulunmaktadır.

1. Amaçlar (Hedefler)
2. Davranışlar
3. Konular
4. Açıklamalar, ilkeler
5. Eğitim-öğretim durumları
6. Değerlendirme.

3.1.3. Program Geliştirme Süreci

Program geliştirme süreci, program hazırlama, uygulama ve değerlendirme çalışmalarını içine alır. Bu süreçte, eğitim programlarının dayandığı temellerle ilgili " niçin, ne, nasıl, ne zaman, kim ve ne ile öğreteceğiz ve öğretimin sonunda ne kadar öğrettik? " soruları cevaplandırılır. Programın öğelerinden amaç boyutunda, "bireyleri niçin eğitiyoruz?" sorusuna cevap aranır. Eğitimin amaçlarını belirlemek, örgün eğitim faaliyetlerinin dayanaklarıdır. Amaçlar büyük ölçüde, ülkenin eğitim felsefesini de ortaya koymaktadır. Programın içerik boyutunda, "belirlenen amaçlara ulaşabilmek için ne öğretilim?" sorusuna cevap aranır. Büyük oranda da amaç-araç ilişkisi kurularak, amaca uygun bilgilerin aktarılması istenir. Programın süreç boyutunda ise, "içeriğin öğrenciye nasıl aktarılacağı" belirlenir. Yani, "öğretim yöntem ve teknikleri ile araç-gereç ve kaynaklar neler olacaktır?" sorusu cevaplandırılır. Programın son

boyutu olan değerlendirme boyutunda ise, "yapılan öğretimin kalite kontrolü" yapılır. Değerlendirme sonuçları da eğitimin amaçlarına ne kadar ulaşıp ulaşılmadığını ortaya koyar.

Eğitimin amaçlarını belirlemek örgün eğitim faaliyetlerinin dayanağıdır. Eğitim programlarında yer alan üç amaç vardır;

1. Uzak amaç: Devletin eğitim politikası (eğitim felsefesi).
2. Genel amaç: Uzak hedef doğrultusunda belirlenen okulların amaçları.
3. Özel amaç: Genel amaçlar doğrultusunda belirlenen derslerin hedefleri.

Öğretim programlarında yer alan bütün derslerin ulaşmak istediği bir hedef vardır. Her ders, ulaşmak istediği kendine has özel hedefini gerçekleştirirken, okulun genel amacına ve uzak amacına, yani devletin belirlediği eğitim politikasının gerçekleşmesine katkıda bulunmak durumundadır. Böylece her dersin programının üç basamaklı amaca yönelik olarak yapılması gerekmektedir.⁵⁴

TABLO: 1

Eğitim Amaçlarının Düzenlenmesi ve Uygulanması

Belirleyiciler			Uygulayıcılar	
Alan	Eğitim Politikası	Program Geliştirme	Eğitim Yönetimi	Eğitim Etkinlikleri
Kişi ve Kuruluşlar	Siyasetçiler, Sivil Toplum Kuruluşları, Vatandaşlar	Programcılar, Eğitim Bilimciler, Psikologlar, Sosyologlar, Öğretmenler,	Yöneticiler, Müfettişler	Öğretmenler, Müfettişler

54 Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ank., 1975, s.14-15.

		Konu Alanı Uzmanları		
Amaç Düzeyi	Uzak Amaçlar	Tüm Amaçlar	Tüm Amaçlar	Dersin Hedefleri

Tablo: 1’de görüldüğü gibi, eğitim amaçlarının düzenlenmesi konusunda sadece eğitimcilerin değil, toplumun her kesiminin etkisi vardır. Siyasetçiler, sivil toplum kuruluşları ve tüm vatandaşlar eğitimle ilgili görüşlerini açıklayarak eğitim politikasını ve eğitimin uzak amaçlarını belirlerler. Bu uzak amaçlar doğrultusunda, program geliştirme alanında, programcılar, psikologlar, uygulayıcı öğretmenler ve konu alanı uzmanlarından oluşan komisyon eğitimin tüm amaçlarını belirleyerek yazılı hâle getirirler. Basılı hâle gelen programın uygulanması eğitim yöneticileri ve müfettişler ile öğretmenlerin görevidir. Eğitim yöneticileri ve müfettişler, uzak amaçların, okulların genel amaçlarının ve derslerin amaçların gerçekleşmesinde alt yapının hazırlanması, rehberlik ve kontrol görevlerini üstlenirler. Öğretmenler ise, uzak ve genel amaçlar çerçevesinde dersin özel hedeflerini gerçekleştirirler.

Bu çerçeve içinde hazırlanmış din dersi programlarında, genel olarak dinî ve ahlaki bilgilerin yanında birçok tutum, alışkanlık ve değerlerle ilgili davranışların da kazandırılması amaçlanmaktadır. Ancak öğrencilere bu davranışların kazandırılması, çağın şartlarına uygun, bilimsel bulgular ışığında hazırlanmış programların uygulanmasıyla sağlanabilir.

4. İSLÂM DİN DERSİ PROGRAMININ HAZIRLANMASI

Program geliştirmenin esasları ışığında İslâm din dersinin programının geliştirilmesi ele alındığında, dersin amaçlarının ve içeriğinin tespit edilmesinden önce, dersin teorisinin iyi bir şekilde ortaya konulup geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

4.1. İslâm Din Dersinin Teorisi

İslâm din dersinin teorisi, çok amaçlı (plüralist) toplumun, onun uzantısı olan okulun ve İslâm dinin amaçlarının birlikte düşünülüp değerlendirilmesi ile gelişir. Başka bir ifade ile böyle bir teori için genel eğitim felsefesinin (uzak amaç), okulların genel amaçlarının ve İslâm dininin özel hedefinin birbirini zedelemeyecek bir biçimde bir araya getirilmesi gerekir.⁵⁵ Yani,

⁵⁵ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara.,1988,s.43.

din dersi, anayasa ve diğer yasalarla çelişmeksizin mevcut eğitim sisteminin içerisinde kendi özel amaçlarını gerçekleştirmek durumundadır. Bunu gerçekleştirirken, din dersi, öğrencilerin ve onların velilerinin istek ve ihtiyaçlarını da karşılayacaktır.

Bu çerçevede içinde, Belçika’da ilk ve orta dereceli okullarda okutulan din dersinin programını hazırlamak istediğimizde, karşımıza bu ülkenin genel eğitim felsefesi içinde din dersine verilen rolün belirlenmesi konusu çıkar.

Günümüzde dünyada okullarda yapılan din öğretimini genel olarak iki model olarak ele alabiliriz. Bunlardan mezhebe dayalı (confessionelle) ⁵⁶ din derslerinde, öğrencinin (ya da velisinin) seçtiği, istediği bir din ya da mezhebin öğretilerini benimsetmek ve sevdirmek amacıyla öğretilmesi esastır. Bu tip din derslerinin adı (Katolik din dersi, Protestan din dersi, İslâm din dersi gibi) ilgili dinin adıyla anılır ve bu dersler mecburi değil seçime bağlı derslerdir. Mezhebe dayalı olmayan (non-confessionelle) din derslerinde ise öğrenciye genel olarak din bilgisi vermek amaçlanmaktadır. Bu tip dersler, din dersini mecburi olarak okutan ülkelerde uygulanmaktadır. Bu derslerde amaç, öğrenciye belli bir dini benimsetmek, sevdirmek değil din bilgisi vermektir. Mezhebe dayalı olmayan derslerde bazen toplumda yaygın olan din ağırlıklı olarak öğretilir. Ancak burada temel amaç bilgilendirmektir.⁵⁷

Belçika’da İslâm din dersleri Katolik, Protestan vb. din dersleri gibi seçmeli olduğu için mezhebe dayalı (confessionelle) bir derstir. Dolayısıyla, İslâm din dersleri, derse katılan öğrencilerin İslâm inanç, ibadet, ahlâk ve muamelatla ilgili bilişsel ihtiyaçlarını karşılamının yanında, öğrencilerin dinî duyguları yaşamalarına, dinî inanç ve tutumlar kazanmalarına da yardımcı olmalıdır.

4.2. İslâm Din Dersinin Amaç ve Konularının Belirlenmesi

İslâm din dersi programının hazırlanmasında yapılacak ilk iş, yukarıda programların temelinde sorulması gereken soruları cevaplandırmaktır. Programların temelinde “Niçin din eğitimi ve bu programı bitiren öğrenciler hangi davranışları kazanmış olacaklardır.” sorularını cevaplandırarak dersin genel ve özel amaçları belirlenecektir. Amaçları tespit ettikten sonra, bu amaçları gerçekleştirecek içeriğin yani konuların belirlenmesi gerekir. Burada önce amaçların mı yoksa konuların mı belirlenmesi konusunda program geliştirmeciler arasında değişik

⁵⁶ Burada mezhep Batı dillerindeki religion karşılığında olup Türkçe’deki mezhep ve din kelimelerinin karşılığıdır. Confessionelle kelimesi, Türkçe’ye kaynaklarımıza mezhebe dayalı diye tercüme edildiği için böyle kullanılmaktadır. Bu kelime “bir dine/mezhebe dayalı/bağlı” olarak da tercüme edilebilirdi.

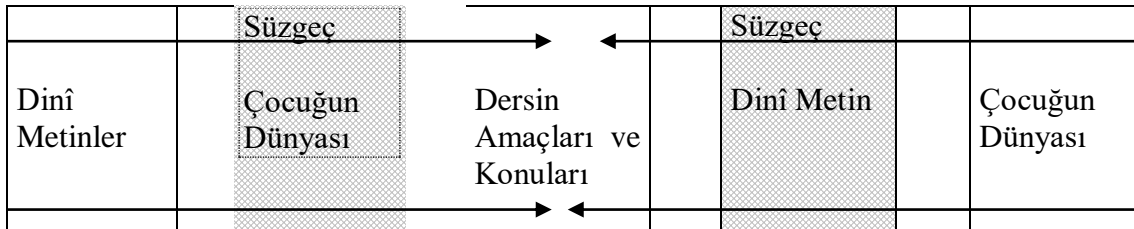
⁵⁷ Bu modellerle ilgili ayrıntılı bilgi için bak; Mehmet Zeki AYDIN, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi ve Türkiye ile Karşılaştırılması”, **Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu**, Adapazarı, Değişim Yayınları, 2002, s.81-82.

görüşler bulunmasına rağmen artık konudan hareketle amaçların belirlenmesi düşüncesi çok fazla benimsenmemektedir. Ancak, genel olarak İslâm eğitim geleneğinde dersin amaçlarını belirleyici olarak konu alanı ve dinî metinlerden hareket edilmiştir. Bu iki anlayışı tablo hâlinde (Tablo:2) gösterebiliriz.

Tablo:2’den de anlaşılacağı gibi, dersin amaçlarının belirlenmesinde ilk hareket noktası önemlidir. Merkeze dinî metinleri (konu alanı) koyduğunuzda çocuğun dünyası ikinci plâna, merkeze çocuğu koyduğunuzda dinî metinler ikinci plâna düşmektedir. O hâlde İslâm din derslerinin amaçlarının belirlenmesinde bunların hangisi tercih edilmelidir? Bu soruya, İslâm dini açısından baktığımızda tercih yapmak zordur. Çünkü ne çocuğun dünyasını ne de dinî metinleri ikinci plâna atamayız. İslâm dini gibi hayatın her anı ile ilgili söyleyecek sözü olan bir dinin öğretilmesinde, dinî metinleri hatta onların yorumları olan dinî mirası ikinci plâna atamayız. Aynı şekilde, çocuğun dünyası ise hiç ikinci plâna atılmaz. Çocuğun dünyası demek, onun yaşı, bilgi birikimi, duyuşsal özellikleri, psikolojisi, yaşadığı toplum, etkisi altında kaldığı gelenek - görenekler ve ailesi olmak üzere çocuğun her şeyi demektir. İşte bu noktada, çocuğun dünyası ile dinî metinlerden birini diğerine tercih etmeden her ikisi birlikte düşünülerek dersin amaç ve konularının belirlenmesi, İslâm din dersi programının başarısı olacaktır.

Tablo:2

Din dersi programlarının amaç ve konularının belirlenmesi

Programın temel felsefesi belirlenirken dikkat edilmesi gerekli bir diğer husus da geleneğe bakış açısidir. Bu konuda ne tamamen geleneksel kalarak çağı yakalayama ne de geleneğin dışlayarak birikmiş tecrübeyi yok sayma hatasına düşülmemelidir. Bu konuda Beyza Bilgin şöyle demektedir: “ Bugün eğitim sistemlerinin bir kısmına ilerici, bir kısmına muhafazacı, bir kısmına da gelenekçi denilmektedir. İlerici olanlar geleneğe, gelenekçiler yeniliklere cephe alabilmektedirler. Muhafazacılar ise durumu korumak istemektedirler. O sistemlerden hiçbirine, yalnız başına denetlemek mümkün değildir. Medeniyet ve kültür tarihinin, sürekli bir gelişme içinde meydana geldiği hatırlanınca geleneklerle bağları kesmek

imkansızdır. Çağın şartları ve insanların çabalarının sonucu olan bilimlerin gelişmeleri düşünülünce de ilerici olmamak imkansızdır. Çağımıza uygun düşen eğitici davranış, özgürlük hatırına geleneklerden veya geleneklere bağlılık hatırına bilimsel gelişmelerden uzak durmak değil, insana ait olan her iki tezahürü ve devamlı göz önünde tutarak, geçmiş ile hali birbirini tamamlayacak biçimde yan yana bulundurmaktadır.”⁵⁸

İslâm din dersi, öğrenciye İslâm dininin inanç, ibadet, ahlâk ve muamelat ile ilgili bilgilerini öğretmesinin yanında bunlara inanma, uygulama, değerleri benimseme ve dinî duyguları yaşama fırsatı da vermelidir. Bunun için de, bu dersi okutan öğretmen de Müslüman olmalıdır.

4.2.1. İslâm Din Dersinin Amaç ve Konuları

Mezhebe dayalı din eğitimi çerçevesinde, İslâm din dersinin genel amacı; “öğrencinin içinde yaşadığı topluma uyum içinde Müslüman bir kişilik kazanması” olmalıdır. Ders, öğrencilerin Müslüman olmayan bir çevrede, Müslüman benliğinin gelişmesine yardımcı olmalıdır.

İslâm din dersi öğrencilerin, Müslüman kimliği ile içinde yaşadıkları çoğulcu Belçika toplumuna uyumunu sağlamaya katkıda bulunmalıdır. Böylece, hem eğitimin genel amaçları gerçekleşmiş olacak hem de öğrencilerin Müslüman bir kişilik kazanmalarından dolayı dersin özel amaçları gerçekleşmiş olacaktır. Bu konuda kullanılan iki uyum ve asimilasyon kelimelerinden bahsetmek gerekmektedir. Bu kavramlardan entegrasyon, uyumu; asimilasyon ise eritip yok etmeyi ve kendine benzetmeyi ifade etmektedir. Bugün için artık (en azından açıktan) kimse asimilasyonu savunmamaktadır. İstenilen karşılıklı anlayış ve hoşgörü içinde uyumlu bir şekilde yaşamadır. İslâm din dersi bu anlamda uyum içinde yaşamaya katkıda bulunmalıdır.

Belçika okullarındaki Müslüman çocukların, başka din ve görüşlere mensup arkadaşları vardır. Müslüman çocuklar farklı bir kültür içinde yaşadığının farkında olarak kendi dinini öğrenmelidir. Bu çerçevede derslerde karşılaştırmalı olarak diğer din ve görüşlere ana hatlarıyla yer verilebilir. Böylece öğrenciler hem kendi inançlarını hem de çevrelerindeki insanların ve arkadaşlarının inançlarını tanıyacak ve “Ben niçin Müslümanım?” sorusuna cevap verebilecektir.

⁵⁸ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara, 1988, s.22.

İslâm din dersi bunları gerçekleştirirken velilerin isteklerini de dikkate almalı onları da memnun etmelidir. Öğrenci velilerinin din eğitimi ile ilgili üzerinde durdukları önemli hususlardan biri de çocuklarının Arapça Kur'an okumalarıdır. Veliler, çocuklarının Kur'an'ı yüzünden okumanın yanında bazı kısa sureleri ve ayetleri ezberlemelerini istemektedirler. Onlar, "öldükten sonra arkamdan Kur'an okuyan birisi bulunsun." demektedirler. Bu durum sadece velileri tatmin etmek için önemli değildir. Bir Müslümanın namaz kılacak kadar Kur'an'dan sure veya ayetler bilmesi dinî bir görevdir.

Müslüman çocuklara Kur'an'ın yüzünden okunuşunun öğretilmesi ve bazı surelerin ezberletilmesi daha çok camilerde yapılmaktadır. Bunun yanında Tavukcuoğlu'nun tespitlerine göre öğretmenlerin çoğunluğu okullardaki İslâm din derslerinde buna yer vermektedirler.⁵⁹ Bu konuda cami ve okulun birbirlerini tamamladığı söylenebilir. Bu husus, İslâm din dersi programını hazırlayacak komisyonun dikkate alması gereken hususlardan birisidir. Bu konuda okuldaki İslâm din derslerinde, Kur'an'ın yüzünden okunması ve bazı ayetlerin ezberlenmesi yer almasında yarar vardır. Ancak Kur'an'ı yüzünden okuma işi abartılarak fazla zaman ayrılmamalıdır. Ana hatlarıyla yüzünden okuma öğretilmeli ancak ilerletme ve tecvit öğretimi isteyen öğrenciler tarafından cami vb. yerlerde tamamlanmalıdır. Bunun yanına özellikle ilk sınıflarda olmak üzere namaz kılabilen kadar namaz sure, dua ve ayetlerini ezberleme mutlaka programda yer almalıdır. Şimdiye kadar uygulamada camideki din görevlileri ve okuldaki öğretmenler birbirlerine yardımcı ve destek olmuşlardır. Bu tutum devam etmeli ve hiçbir zaman cami ve okul birbirlerine rakip veya alternatif olarak görülmemelidir.

İslâm din dersi programının amaç ve konularını belirlerken dikkat edilmesi gerekli bazı ilke ve değerler olmalıdır. Bunların başında hiç şüphesiz öğrencinin sağlıklı bir Müslüman kimlik kazanması için sağlıklı bir din anlayışının öğretilmesi gelmektedir. Bunun için şu ilke ve değerler esas alınabilir:

1. Öğrencinin, İslâm'ın insan (kendi) hayatına nasıl anlam kazandırdığını öğretmek esas alınmalıdır.
2. Düşünen, sorgulayan, inancını aklıyla bütünleştiren kişilerin yetişmesi esas alınmalıdır.
3. Şekilcilik ve sloganları değil İslâm'ın inanç, ibadet, ahlâk, muamelatla ilgili esaslarının bütünlüğünü anlamaya dönük bir anlayış benimsenmelidir.

⁵⁹ Tavukcuoğlu, *Belçika'da Türk Ailesi*, s.137, 171.

4. İslâm'ın birleştirici, huzur verici, barış ve sevgiye dayalı manevî gücünü ortaya çıkarıcı yaklaşım esas alınmalıdır.

5. Öğrencinin çevresinden getirdiği, dinî motiflerle süslü hurafe ve batıl inançlar derslerde düzeltilmelidir.

6. Ezberci ve baskı altına alıcı bir yaklaşım yerine, anlamaya, özümsemeye, benimsemeye, sevmeye dönük bir yaklaşım kabul edilmelidir.

7. Dinî duygu, tutum, alışkanlık, huy vb. yönelik bilgilerin öğrencilerin davranışlarına yansımaları için öğretim yöntem ve tekniklerinin uygulanması üzerinde durulmalıdır.

8. Toplum içinde birbirine girmiş gelenek ve göreneklerden dinî olanlarla olmayanları ayırt edebilme becerisi kazandırılmalıdır.

9. Öğrencinin okul dışında veya okul sonrası İslâmî bilgilerini geliştirebilmeleri için kaynaklardan nasıl yararlanacağı öğretilmelidir.

10. İçinde yaşanılan çevrede bulunan dinî ve ideolojik düşünce uygulamaların farkında olarak kendi inancıyla karşılaştırma yapabilme yeteneği kazandırılmalıdır.

11. İslâm inancını bilme ve inanmanın bilincine ulaşabilmelidir.

12. İbadetlerini yapacak bilgiye ve ibadetlerin davranışlarına yansımaları gereği bilincine ulaşabilmelidir.

13. Dinî ve ahlâkî değerleri bilen, bunlara saygı duyan ve içselleştiren kişiler yetiştirilmesi esas alınmalıdır.

14. Müslüman öğrencilerin farklı kökenli olmalarını dikkate alarak konuların belirlenmesi ve kitaplarının hazırlanmasında ayrıntılardaki küçük farklılıklara girilmemelidir. İslâm din dersinin konularını belirlerken temel kaynaklar olan Kur'an ve sünnet esas alınmalıdır. Mezheplerin ayrımcılık değil, çağlara ve ortama göre, İslâm'ın anlaşılma biçimlerini ortaya koyan bir zenginlik olduğu öğrenciye kavratılmalıdır.

Bu ilkeler ışığında İslâm din dersinin belirlenecek genel amaçları şunlar olabilir:

1. Kendini gerçekleştirmede dinin katkısından yararlanma

Eğitimin temel hedeflerinden biri, eğitilenin kendini gerçekleştirmesidir. Din, bireylerin sahip olduğu bir özellik veya yön olduğuna göre, din eğitimi aşağıdaki noktalarda kendini gerçekleştirmeye yardımcı olabilecektir.

Din duygusunu doğru bilişsel, duyuşsal ve beceri alanındaki öğrenmeler ile doyurma

Dinî özgürlüklerini kullanma gücüne sahip olma

Dinî inancını bağımsız olarak gerçekleştirme

Dinî ibadetlerini başkasına muhtaç olmaksızın yapabilecek birikime ulaşma

2. Toplumsal hayatın dinî boyutuna uyum sağlama

Din toplumsal bir gerçeklik, insan da toplumsal bir varlık olduğuna göre, toplumdaki bireylerin toplumda yaşanan dini doğru algılamaları, doğru yorumlamaları ve en önemlisi de uygun tepki verebilmeleri önemlidir. Bu hususta din öğretimi, dinin neliği ve toplumsal işlevleri konusunda doğru bilişsel, duyuşsal ve beceri alanında davranışları kazandırarak

Başkalarının dinî inanış ve davranışlarına uygun yaklaşabilme

Toplumda hakim olan dinî davranışların doğrusunu ve yanlışını seçebilme

Toplumda hakim olan dinî davranışlara uyum sağlama

Dinin toplumsal barış için sağlayacağı katkıdan yararlanabilme

Sağlıksız dinî görüşlere karşı uygun tavrı alabilme

3. Dinin evrensel boyutunu kavrayabilme

Dinin dünya barışında oynadığı olumlu ve olumsuz rolleri kavrayarak, bunun gerçek sebeplerini anlayabilme

Diğer dinler karşısında kendi dini ile mutlu ve barışık olma

Evrensel ahlâka kendi dinî bilgi ve bilinci ile katkıda bulunma

Diğer dinlerin etkisinde kalarak kendi dinî kültürüne yabancılaşmama

4. Dini aslına uygun öğrenme

Hurafeleri algılayarak etkisinden kurtulma

Çeşitli dinî-politik amaçlı kişi, grup ve kuruluşların etkisinden kurtulma

Dinin temel kaynaklarını kendisi için kullanabilecek kadar tanıma

Kültürün dinî boyutunu algılayıp dinin ana kaynakları ile ilişkilendirme

5. Kültürün dinî boyutunu algılayıp benimseyerek onu ilerletecek güce sahip olma

Kültür içerisinde yer alan dinî unsurları tanıma

Bu unsurlara sahip çıkma

Bu unsurların ilerlemeye açık ve muhtaç olduklarını kavrama

Bu unsurları ilerletme çabasında üzerine düşeni yapma

Kültürün dinî boyutunu yok sayarak kültürel yabancılaşmaya maruz kalmama

6. Ahlâkî alanda dinin katkılarında faydalanma

Bireysel ve toplumsal ahlâkî davranışlardaki dinî temelleri görme

Bu davranışlara uyum sağlama

Bu davranışlardaki gelişme ve değişimleri dinin ana kaynaklarından hareketle anlayabilme

Ahlâkî davranışları kendi davranışları hâline getirme.⁶⁰

4.3. İslâm Din Dersi Programını Geliştirme Süreci

Programla ilgili, son olarak program geliştirme sürecinde “programın amaçları ve konularının belirlenmesi ile ilgili bu çalışmaları yani programın hazırlanmasını kim nasıl gerçekleştirecek” sorusu cevaplandırılmalıdır.

İslâm din dersi programını hazırlayacak komisyonda, İslâm dini uzmanı, Müslüman din eğitimi bilimcisi, psikolog, sosyolog, dersi okutan öğretmen ve program geliştirmecilerden oluşmalıdır. Bu komisyonun yapacağı işleri tablo hâlinde (Tablo: 3) gösterebiliriz. Ancak programı geliştirecek bu kişileri bulmak ve bir araya getirmek fiilen kolay değildir. Çünkü İslâm din dersi konusunda söz sahibi çok kişi vardır. Yukarıda Tablo:1’de gösterilen kişi ve kuruluşlar Müslümanlar için çok dağınık ve karmaşıktır. Belçika resmî makamlarının görüşlerinde farklı görüşler görünmemektedir. Bunu Müslümanlar için söylemek ise oldukça zordur. Velilerin ve öğretmenlerin farklı ülkelerden gelmelerinin yanında bunların farklı görüşler ve organizasyon içinde bulunmaları da program geliştirme komisyonunu oluşturmada oldukça zorluk çıkartabilir. Ancak zorluk var diye bu iş den vazgeçilemez. Bu konuda konu alanı uzmanı olarak akademisyenlerden yardım alınabilir. Akademisyenler, değişik

⁶⁰ Recai Doğan ve Cemal Tosun, **İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi**, Pegem Yayınları, Ankara 2002, s. 55-56.

gruplaşmaların üstünde toplayıcı bir görev üslenebilirler. Bunun için Türkiye ve Fas üniversitelerindeki ilâhiyat fakülteleri ile işbirliği yapılabilir.

5. SONUÇ

Belçika'da İslâm din dersi diğer din dersleri gibi seçmeli dersler arasında yer almaktadır. Bu dersin programını geliştirmek ve öğretim hizmetlerini yürütmekle görevli bir kurum bulunmaktadır. Artık sıra, bu dersin programının geliştirilmesi ve öğretmenlerinin yetiştirilmesine gelmiştir. Bu konuda, elbette sıfır noktadan başlanılıyor değildir, büyük ölçüde tecrübe kazanılmıştır. Ancak konuyla ilgili yapılacak çok ciddi işlerin olduğu da bir gerçektir. Bunun için bir din dersi program geliştirme komisyonu kurulmalı ve en kısa zamanda çalışmaya başlamalıdır.

Tablo:3**Program Geliştirme Modeli**

İHTİYAÇ BELİRLEME Öğrenci, veli, toplum ve konu alanı (dinî metinler)	
MUHTEMEL HEDEFLER VE KONULAR	
Süzgeç EĞİTİM FELSEFESİ VE EĞİTİM PSİKOLOJİSİ	T E K R R A
ADAY HEDEFLER VE KONULAR	
ÖĞRETME YAKLAŞIMLARI Yöntemler, teknikler	
ÖĞRETİM MATERYALLERİ Ders kitabı ve diğer araç gereçler	
PROGRAMIN DENENMESİ	
KESİN HEDEFLER VE KONULAR	
ÖĞRETMENLERE HİZMETİÇİ EĞİTİM	
PROGRAMIN UYGULANMASI VE DENETLENMESİ	

KAYNAKLAR

- Aerens, Luc, **En Toute Clarté**, Bruxelles, 1996. Lumen Vitae Enstitüsü ders notu.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, **Almanya’da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi**, T.D V. Yayını, Ankara,1993, s.29 vd.
- Aydın, Mehmet Zeki, “Belçika’da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlâk Öğretimi”, **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, Sayı:3, 1999, s.101-147.
- Aydın, Mehmet Zeki, “*Din Derslerinin Gelişimi ve Teorik Yapısı*”, **MEB Din Öğretimi Dergisi**, sayı:37, Ankara, 1992, s.55-60.
- Mehmet Zeki AYDIN, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi ve Türkiye ile Karşılaştırılması”, **Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu**, Adapazarı, Değişim Yayınları, 2002, s.80-92.
- Bastenier, Albert et Dassetto, Felice, **Enseignants et Enseignement de l’Islam au Sein de l’Ecole Officielle en Belgique**, Editeur CIACO, Louvain-la Neuve, 1978.
- Bastien, Michel, “Un Nouveau Programme de Moral”, **Eduquer Tribune Laïque**, No:20, Octobre 1997, Bruxelles.
- Bauberot, Jean, **Religions et Laïcité dans l’Europe des Douze**, Syros, Paris,1994.
- Bilgin, Beyza ve Selçuk, Mualla, **Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**, Ankara, 1991.
- Bilgin, Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara,,1988.
- Bossing, Nelson L., **Orta Dereceli Okullarda Öğretim**, çev. Necmi Sarı, M.E. Basımevi, İst., 1959, c.I.
- Büyükkaragöz, Savaş ve Çivi, Cuma, **Genel Öğretim Metotları**, Konya, 3.baskı, 1994.
- Centre d’Action Laïque, **Espace de Libertés**, no:243 bis, Bruxelles, 1996.
- Centre d’Action Laïque, **Les Cultes en Belgique et l’ Argent des Pouvoirs Publics**, Bruxelles, 1993
- Communauté Française de Belgique, **L’Enseignement en Chiffres 1994-1995**, Bruxelles.
- Demirel, Özcan, **Genel Öğretim Yöntemleri, Ders Notları**, Ank., 1992.
- Erden, Münire, **Eğitimde Program Değerlendirme**, Ank., 1993.

Ernens, Eddy, “*A Propos de la Situation de l’Enseignement Religieux en Belgique*”, **L’Enseignement Religieux: Questions Actuelles**, Novalis, Cerf, Lumen Vitae, Québec (Canada), 1996.

Ertürk, Selahattin, **Eğitimde Program Geliştirme**, Ankara, 1975.

Executif des Musulmans de Belgique, Bulletin d’information No:1 ve web sayfası:
<http://www.embnet.be/>

Florkin, Etienne, “Mission de l’Ecole Chrétienne: Accent Nouveaux”, **Lumen Vitae**, yıl:1996, sayı:4, s.401.

Fossion, André, **Dieu Toujours Recommence, Essai sur la Catéchèse Contemporaine**, Lumen Vitae, Bruxelles, 1997.

Hasquin, Hervé, **Histoire de la Laïcité (Principalement en Belgique et en France)**, PUB, Bruxelles,1981.

Laurent, Jean-Paul, “*Ecole Chrétienne? Dis-moi Quel est Ton Projet de Société*”, **Lumen Vitae**, yıl:1996, sayı:4, Bruxelles, 1996.

Lauwerys, Josef A., Varış, Fatma ve Neff K., **Mukayeseli Eğitim**, Ank.,1979, A.Ü.E.B.F. Yay.

Legros, Cathy, **L’Arbre en Eventail**, Edition d’Entre Vues, Bruxelles, tarihsiz.

Manco, Altay et Ural, “*Les Turcs de Belgique: le Repli Communautaire comme Dynamique d’Intégration?*”, **Les Annales de Autre Islam no:3 Turc d’Europe... et d’Ailleurs**, İNALCO-ERISM, Paris, 1995, s.111-123.

Martin, Jean-Paul, “La Belgique: de l’Affrontement Laïques-Confessionnelles au Pluralisme Institutionnel”, Jean Bauberot, **Religions et Laïcité dans l’Europe des Douze**, Syros, Paris,1994, s.33-37.

Milli Eğitim Bakanlığı, 13 Nisan 1992 tarih ve 2356 sayılı **Tebliğler Dergisi**.

Ministère de l’Education de la Recherche et de la Formation Secrétariat Général, **Le Système Educatif de la Communauté Français de Belgique**, Bruxelles, 1994.

Ministère de l’Education de la Recherche et de la Formation Secrétariat Général, **Le Système Educatif de La Communauté Français de Belgique**, Bruxelles.

Ministère de l'Education de la Recherche et de la Formation, Direction d'Administration de l'Organisation des Etudes, **Enseignement Primaire de la Communauté Française Matières et Programmes**, Bruxelles, 1996.

Ministère de l'Education National Direction Générale de l'Organisation des Etudes. **Morale, Reforme Pédagogique de L'Enseignement Primaire**. Bruxelles, 1981.

Ministère de l'Education National et de la Culture Française, **Religion Catholique, Programme Enseignement Secondaire**, Bruxelles, 1982.

Ministère de l'Education Nationale de la Communauté Française, "L'Enseignement Officiel: Des Valeurs a' Partager", **Convergences**, Mai 1997, No:26, Bruxelles.

Ministère de l'Education Nationale, Organisation des Etudes. Ministère de la Communauté Française, **Programme de Religion Catholique Dans les Ecoles Primaires Officielles**, Bruxelles, 1993.

Ministère de l'Education Nationale, Organisation des Etudes. Ministère de la Communauté Française, **Enseignement Secondaire Programme du 3eme Degré, Programme du Cours de Morale 5e et 6 e années**, Bruxelles, 1997.

Ministère de l'Education Nationale, Organisation des Etudes. **Morale, Programme Enseignement Secondaire**. Bruxelles, 1976.

Nolf, Charles, **Ou en est le Cours de Religion dans le Secondaire? Texte de la Conférence**, Le 26 Mai 1986 a' l'Eglise Saint Etienne (Rixensart), (basılmamış konferans metni Brüksel St. Michel Koleji Kütüphanesinde bulunuyor).

Office Central du Représentant du Conseil Supérieur des Ecoles Européennes, **Les Ecoles Européennes**, Bruxelles, tarihsiz.

Office des Publications Officielles des Communautés Européennes, **A la Découverte de l'Europe**, 1996, Italy.

Oğuzkan, A.Ferhan, **Eğitim Terimleri Sözlüğü**, T.D.K. Yay., 2.baskı, Ank., 1981.

Öcal, Mustafa, **İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları**, İst.,1994.

Önder, N.Kemal, **Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler**, Konya, 1986.

Plissart, Marie Carmel et Hanquet, Marie-Jeanne, **Reste Avec Nous, Seigneur, Catéchèse Pour la 4 eme Primaire, Cahier de l'Elève**, Lumen Vitae, Bruxelles, 1979.

Renaerts, Monique, "*L'islam Institutionnel et les Normes Lies a' l'Expression du Culte*", **Guide de la Personne Etrangère Suppl. 7, Chapitre 10 Religion**, Bruxelles, 1997, s.63-115.

Selçuk, Mualla, **Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler**, TDV. Yayını, Ankara, 1990.

Sevinç, Abdullah, "*Türkiye Avrupa Ekonomik Topluğuna Girerse*", **Diyanet Dergisi**, c:25, sayı:1, Ankara, 1989, s.107-108.

Tavukçuoğlu, Mustafa, 'Belçika'da Eğitim ve Din", **Diyanet İlmî Dergi**, c.33, sayı:1, 1997, Ank., s.83-106.

Tavukçuoğlu, Mustafa, "Belçika'da İslâm Din Eğitimine Genel Bir Bakış", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sayı:3, İst., 1996, s.207-224.

Tavukçuoğlu, Mustafa, «*İlköğretimde Din Eğitimi ve Program Geliştirme Üzerine Bazı Düşünceler*», **MEB Din Öğretimi Dergisi**, Sayı:43, Ankara, 1993, s.24-35.

Tavukçuoğlu, Mustafa, **Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi**, Konya, 2000.

Tosun, Cemal, **Din ve Kimlik**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993.

Türk-Danış a.s.b.l., **Les Choix a' l'Ecole Secondaire**, Bruxelles, 1996.

Uğurlu, Şemsettin, **L'enseignement Religieux et les Problèmes des Enseignants de**

Religion Islamique en Belgique, Université de Mons-Hainaut, Faculté des Sciences Psycho Pedagogique' de hazırlanan mezuniyet sonrası öğretim için hazırlanmış basılmamış tez, Mons, 1996.

Varış, Fatma, "*Programlara İlişkin Temel Kavramlar ve Tanımlar*", **Eğitim Bilimlerinde 8Çağdaş Gelişmeler**, A.Ü. Açık Öğretim Fakültesi Yay., Eskişehir, 1991, s.7-17.

Varış, Fatma, **Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"** A.Ü. E. Bilimleri Fak. Yay.,4.baskı, Ankara, 1988.

Vif l'Express, 27 Mai 1994.

Yaka, Aydın, «Türkiye'de Sosyal Yapı ve Eğitim Programları», **1. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler**, Adana, 1994, c.I, s.143.